

КУБАНЬ

Заводи в Краснодарі кидають у небо гори чорного диму.

Шумить місто — місто українців, росіян, вірмен, адиге; місто в кашкетах, шапках, червоних хустинах... Миготять балахони, бешмети, піджаки, чекміні.

Місто шумить над Кубанню й задивляється на білі шпилі синіючих гір. Од гір покотились бучні колосисті степи. Там колись чагарами топтали черкеси... козаки...

Тепер — квітучі сади; а в садах потопають станиці. Не точе козак на шапсуга* кинжала...

Глибоко в землю воровся леміш.

Степ.

КУБАНКА

Поспішає кубанка. На лівій руці дитина, а в правій сапа.

Смугляві, бронзові щоки, ранково-світлий погляд, смолясте волосся й білий солом'яний бриль.

Стопані чувеки в пилу. Вона чимчикує вузькою дорогою. Колосся з обабіч лоскоче її. Вона мимохіть притисне похилений колос і кине усмішку на обрій.

Ген-ген попереду у шумі станиця.

Там її жде облуплена хатина — в жерделях і перстиках, там її ждуть пискливі голодні курчата.

НАД КУБАННЮ

Нагорі пшеничним полем торохтять косарки. Зрізані осоти плачуть холодними слізьми.

А внизу, під сузір'ям безшелесно котить Кубань. Булькне коловерт і змовкне.

Тихо.

Чути помахи крил червоних метеликів. Чути, як, зачепившись за сухий лист очерету, шелестить піна.

* Шапсуги — одно з племен адигейського народу.

ТЕПЛО

Тепло,
трави пожовкли,
Літо
летить
золоте...

Вітер —
на вітах тремтить,
Листя
Мете.

Вийду я, вийду,
Стану

на зморену ниву,
бій пригадаю скажений...
(Коні мої сивогриві!).

Може,
Ніколи не прийдеться
вітром
гулять у степу.
Вихор шалений над бором
Чортом прогув.

Де ви, мої чорноброві
Друзі гарячих степів?
Ваші

могили

Розорано...

Чуєте,

чуйте

стали

спів...

Ваші знамена над нами,
Стрілом летять у віки.

Станем

колючими

лава

ми
більшовики.
Тепло,
Трави пожовкли,
Літо

летить
золоте.

Вітер на вітах
Гремить,
Листя мете.

Харків 1928

М. ДОЛЕНГО

В СІЧНІ 26-го...

з блок - ноту

Планований суворо,
Високий Ленінград,
Великий, тихий город
Освічених порад.

Пішов Невою просто,
Де баржі в кризі сплять.
Дивує стислим зростом
Брукована земля.

Задуманий і впертий,
Сьогодні в сонці весь,
З заводами тепер ти
Одружено живеш.

ВИСНОВОК

Вітер і висновок — в очі,
Зелений хвилюючи глиб,
Щоб далі від хмар та хиб
Скерувати зусилля творчі.

У той день, коли Марія мусила вже переходити жити на нову квартиру, до Тихона Амосовича, Орина зустріла його на вулиці. Тихон Амосович, захоплений своїми родинними справами, забув про її існування й тепер злякано згадав, що, мабуть, йому доведеться мати з Ориною розмову з приводу його одружіння. І він не помилився.

Орина взнала про Марію й про стосунки Тихона Амосовича з нею найпізніше... Уже весь Пустоград ходором ходив. Уже навіть баба Роговенчиха знала — старезна, глуха баба Роговенчиха, її господарка — а Орина все ще плекала надію: може, заради неї Тихін Амосович відмовився женитися на Вірі Амнеподистовні?

Побачивши Орину, Тихін Амосович хотів знітितись, якось непомітно просковзнути повз, аби тільки уникнути неприємностей... Та йому не пощастило. Орина підійшла до нього, й він вимушений був зупинитись.

— Драстуй, Оришко... — промовив Тихін Амосович червоніючи. — Куди це ти йдеш?

Ніби його цікавило, куди вона йде! Він просто не мав чого говорити й боявся дати їй почати розмову. Орина ж добре готувалася до цієї зустрічі і довго шукала Тихона Амосовича. Вона знала, що в Тетяни Гаврилівни він уже більше не живе, а нової адреси ніхто їй не говорив. Розпитуватись вона не хотіла. Їй здавалося, що лише вона запитає про Тихона Амосовича — одразу усі догадаються за їхні взаємини, й тоді чекай ще більшого неспокою — на вулицях паль-

* Див. Гарт №№ 4 — 5, 6, 7, 8 — 9, 11, 12 за 1928 р.

цями тикатимуть... Орина чекала випадкової зустрічі з Тихоном Амосовичем і нарешті дочекалася.

— Нікуди я не йду, Тихоне,— сказала Орина тихо.— Вас шукаю...

— Мене?— злякано здивувався Тихін Амосович.— Так я тобі дався, що шукати мене почала?..

— Авжеж таки далися у знаки... Вагітна я, Тихоне... Дитина в мене од вас буде...

В Тихона Амосовича в очах потемніло. Цього він ніколи не чекав. Про можливість такого випадку він зовсім забув... Господи, що ж це діється? Чого ж вона йому раніше не сказала? Треба тобі такого лиха, та ще й якраз перед самим шлюбом його з Марією!

Орина помітила блідість його обличчя, розгублену біганину очей, нервові сіпання брів...

— Який же ви боягуз, Тихоне... Чого ви злякалися?

— А що, може, радіти звелиш? Може, ти мені радіти звелиш? Може, мені отут гопки врізати з радощів? Ну, що я тепер робитиму?..

Орина зарані вже твердо вирішила й знала, що буде робити вона. Орина могла одним словом заспокоїти Тихона Амосовича, одним словом зробити його найщасливішою людиною в світі, й це саме вона хотіла зробити... Та їй приємно було дивитися на огидне обличчя Тихона Амосовича, відчувати, що ось і він страждає й мучиться, що не тільки їй страждати на світі...

Страждайте, Тихоне Амосовичу, хай ваше серце на тисячу шматків рветься від болю, хай вам жовч розіллється від злости, та що робити, коли Орина не може вам допомогти? Факт є фактом, і того, що сталося, вернути не можна. Орина вагітна, а аборту вона робити не має ніякої охоти. Вона не хоче ризикувати життям з-за вашої примхи. Вона краще одержуватиме від вас щомісячно третину вашого заробітку, й усе місто знатиме, що ви, одружений літній чоловік,

42 та маєте ще одну жінку, та не лише жінку, але й дитину також... А що заспіває вам Марія Бондаренкова? Ви про це не подумали? А про що ж ви думали, приходячи вночі до Орини на Закопанську вулицю, щоб ніхто й не чув, і не бачив?.. Ви шкідливим котом прокрадалися, щоб не розбудити глуху бабу Роговенчиху, а тепер злякалися? Тоді вам і трішечки страшно не було! Ви думали про насолоду, а коли й з'являлася думка про відповідальність, ви гнали її геть, аби не порушувати свого спокою...

— За що ти мене катуєш, Орино?

— А ви... не катували мене?

— Я нещасна людина, Орино, я збожеволюю...

— Збіднуйтеся, Тихоне... Я щасливіша за вас!

Я буду матір'ю...

— Я не хочу...

— А я хочу.

— Ти жартуєш, Орино!

— Мені не до жартів...

— Пожалій мене...

— А Орину хто пожаліє?

Тихін Амосович мовчав.

— У вас молода жінка, Тихоне, вона вас жалітиме...

— Вона не любить мене.

— Я вас люблю...

— Я не можу на тобі женитись! Я люблю її...

— А вона ж за вас, не люблячи, йде? Женіться на мені... Можна й не люблячи жити, жили ж ви зомною...

— Одійди од мене... Ти навмисне дратуєш мене?

— Так, навмисне...

— Й тобі не жаль мене?

— Ні трішечки... Мені жінки вашої шкода! Пропаде вона за вами... А ви не турбуйтеся, Тихоне, ви заспокойтеся... Я собі зроблю аборт! Тільки мені грошей треба... Це я жартуючи все вам казала... Ви не приймайте так близько до серця...

Тихін Амосович зопрів. Його одразу облило холодним потом. Він не міг чекати нічого подібного. Він зрадів...

— Скільки тобі грошей? Чого ж ти мені раніш не сказала? Я б дав, хіба ти мене не знаєш?.. Я з радістю! Скільки тобі?

За вісімнадцять карбованців Тихін Амосович купив собі спокій.

розділ п'ятий

11

Накрапав дощик... Пантелеймон Капитонович, як і завжди, стояв на порозі своєї крамниці. З-за його спини визирало шибеникувате обличчя Юрчика.

— А дивіться, дядю, хто ото йде!—крикнув Юрчик.— Як же ви їй скажете... Вона ж помре з перепуги?

— Та то таке діло,—промимрив Похитун.— Ач, бідняжка, зігнулася! Не пощастило їй... Віро Амнеподистовно, а зайдіть - но до нас... Куди вас несе у дощ? З приїздом...

— Спасибі,—озвалася Віра Амнеподистовна.

Її не можна було пізнати. Важка рука смутку пройшлася по її немолодому обличчю й лишила навіки сліди свої. Глибоко прорізалися дві глибокі борозни від крил тонкого носа до куточків уст, і вколо очей павук нудьги виснував своє химерне, симетрійне павутиння.

— Що ж ви тепер робити будете?..—зі співчуттям поспитав Похитун.

— Не знаю, Пантелеймоне Капитоновичу... Вмиратиму, мабуть, з голоду,—й Віра Амнеподистовна безпомічно сіла на перевернутий полутарок.

Пантелеймон Капитонович несподівано визвірився на Юрчика:

— Біжи до тітки, взнай, чи скоро обід буде готовий...

А, коли Юрчик вибіг з крамниці, Пантелеймон Капитонович звернувся до Віри.

44 — Ви не плачте... Такий воно світ повівся. Не треба попускати віжків, а то ще впадете, хай йому всячина... Нещастя само ніколи не приходить... Кажуть люди — їде біда на біді...

— Ой, про яку ви біду говорите, Пантелеймоне Капитоновичу?..

— А вам же ж хіба не казали? Мені й вимовити важко...

— Не мучте мене, кажіть швидше...

Пантелеймон Капитонович напружив усі сили.

— Хата ваша...

— Згоріла?! — гукнула Віра Амнеподистовна й знепритомніла.

Ледве пощастило Пантелеймонові Капитоновичу до свідомости повернути її. Він і водою на неї прискав, і щипав — нічого не допомагало. Тільки коли повернувся з дому Юрчик й допоміг йому, принісши з аптеки нашатирного спирту, Віра Амнеподистовна очуняла. Вона більше не плакала, лише зігнулася ще більше, і очі її враз потемніли, навіть, здавалося, збільшилося зморшок вколо них.

— Обід готовий... — прошепотів Юрчик.

Пантелеймон Капитонович узяв ключа, щоб запирати крамницю.

— Ходімте, Віро Амнеподистовно.

Вона покірно, мабуть, не тямлячи гаразд, що робить, підвелася й пішла слідом за ними. Юрчик усе намагався йти ззаду. Йому здавалося, що погляд Віри Амнеподистовни лоскоче йому спину. Вона, мабуть, пам'ятає за собаку, — думав Юрчик, і йому шкода було її. — Не треба було чіпати того собаки, ач, як вона мучиться...

Коло свого подвір'я Віра зупинилася.

— Куди ж це я піду тепер? — сказала вона.

Пантелеймон Капитонович помітив, що її червоні очі знову починають сповнюватись слізьми, й поспішив заспокоїти.

— Киньте ви про це думати! Ходімте до нас обідати...

В хаті вже чекала Ангеліна Любомировна.

— Та й лихо ж вас спіткало, Вірочко...— зідхнула вона.— І все на сирітську голову. А куди сироті дітися? Господи, твоя воля, та не по правді ти вдіяв... Господи, господи, господи!..

— Годі тобі „господькати“... Начеб-то увесь світ з самих розбишак складається?— крикнув Похитун.— У нас вона житиме, тобі в поміч буде та й Юрчика вчитиме... Мовчи, мовчи, знаю, що ти там казатимеш... Сідайте їсти, Віро Амнеподистовно.

Ангеліна Любомировна перебільшено ласково підхопила :

— Сідайте, голубко, не скісняйтеся... Будьте як у себе в хаті...

12

Після обіду Віра Амнеподистовна вийшла у двір...

Дощ трохи пересівся, й небо почало прояснятися... На заході з'явилася ясноголуба смуга, й поля під нею жовтіли на обрії. А над містечком висіла ще важкою запоною хмара й губила поодинокі краплі...

Пів паркану, що відмежовував подвір'я Віри Амнеподистовни від Похитунового подвір'я, було зруйновано, й Чекан перегавкувався з її безименним собакою...

Віра Амнеподистовна пройшла до себе в двір і зупинилася, придавлена жорстоким сумом. Замість хати стояв у кутку двору почорнілий комін, оточений кучугурами перегорілих стін і стелі. Все це парувало після дощу й видавалося, що пожежа ще не закінчилася... от-от з-під чорних кучугур вибухнуть язики полум'я, і стихія знову запанує над подвір'ями, викликаючи жах у сусідів...

Собака, заскавучавши, підбіг і притулився до ніг Віри Амнеподистовни. Вона злегка одштовхнула його ногою й підійшла ближче до згарища.

45

Ось із-під руїн стримлять ніжки залізного ліжка... Ніхто й не подумав спасти. Кому воно потрібно було? Кожний, мабуть, думав, як би врятувати свою хату, ач, і паркани порозкидали з усіх боків, щоб не зайнялися... Та й пожарка в Глухому така! Не гасить пожежі, а руйнує будівлю, що зайнялася... Так воно, кажуть, швидше й безпечніше. А не подумають про те, що в людини, може, крім тієї халупи, ні шага за душею, й, позбувшись неї, мусить людина загинати...

Такі думки снувалися в голові Віри Амнеподистовни. Вони втомлювали її. Кожна думка коштувала величезного напруження. Віра Амнеподистовна сіла на купу перегорілої глини й затулила обличчя руками. Про що думала вона? Навряд чи й сама вона відповіла б на це запитання... В такі хвилини людина не може логічно мислити, й коли є в неї якісь думки, то пролітають вони в мозкові неясними образами, зникають, ледве з'явившись. Натомість приходять інші, такі ж нетривкі й швидкоминучі. Але часом з'явиться думка велика й непереможна. Загибаючи, навіть, не може цієї думки позбутися. Таку думку може викликати випадково почуте слово, несподівано побачена річ... Так було й з Вірою Амнеподистовною. Довгий час вона сиділа не рухаючись, затуливши постаріле своє лице долонями. Можна було думати, що вона плаче... Це нагадувало якусь старовинну картину — вбога жінка на пожарищі. Миршавий собака славчить біля ніг... З часом скуління його стає голоснішим і голоснішим. На нього не звертають уваги. Тоді пес присідає на задні лапи, задирає вгору гострий писок і починає вити одчайдушно, тоскно...

Першим завив скривджений Юрчиком собака. Віра Амнеподистовна не підвела навіть голови... Він продовжував тягти свою чорну молитву до собачого бога: господи боже собачий, спаси від тоски й розпачу... До нього приєднався Чекан, і в два голоси, ні на хвилинку не спиняючись, вони вили до болю сумно.

Віра Амнеподистовна раптом підвелася на ноги.
Чого так сказано виють собаки? На мертвого?
І вона захотіла вмерти...

Що їй лишалося робити? Невже жити в Похитунів,
виплакувати ночами, з'їдений удень, кавалок хліба?
Важке те життя... Краще й не жити. Краще нараз
покласти край своїм стражданням... Все одно ж смерть
колись мусить настати! Роком раніше, роком піз-
ніше...

Вона знову сіла на те ж місце, де раніше сиділа...

Думка про смерть заспокоїла її.

Хай буде так! Хай буде смерть!

Знову починав іти дощ, знову хмара насунула з за-
ходу, й небо одразу наче впало на землю, звязане з ним
мільйоном тонких ниточок рясного дощу...

13

Юрчикові не сиділося в хаті.

Він бачив, як Віра Амнеподистовна вийшла на по-
вір'я, як пройшла вона до згарища й сіла на купі
перегорілої глини... Бачив, як підбіг до неї собака,
й Юрчикові стало шкода Віри Амнеподистовни. Спо-
чатку він не розумів, що це з ним робиться, йому на-
чеб-то плакати захотілося нараз... Та ніхто ж його
сьогодні не ображав, ніхто взагалі не звертав на ньо-
го уваги сьогодні, і плакати хотілося зовсім не з
цієї причини.

Похитуни сперечалися з-за Віри Амнеподистовни.
Ангеліна Любомировна дорікала чоловікові, зауважу-
вала йому непотрібну його добрість, кричала, що тепер
не ті часи, щоб годувати задурно дорослу людину...
Хай собі йде куди завгодно, а вона її ночувати не
пустить.

Пантелеймон Капитонович виявив незвичайну для
нього впертість і відповідав їй стримано, що будинок
його й усе, що в будинкові, також його й що він має
право робити з ним що сам захоче. Так що хай вона

47

48 не колезиться — Віра Амнеподистовна все одно у них житиме й годуватиметься...

Юрчик не стерпів слухати цих розмов і вибіг з хати.

Він довго крутився по дворі, дражнив Чекана, влучав камінчиками у димар сусідської хати... Кидав камінчики й позирав скося на Віру Амнеподистовну. Вона сиділа нерухомо, Юрчика кортіло підійти до неї, та ніяк не міг він наважитись... Нарешті він набрався сили.

— Тьотю... — несміливо промовив. — Чи ви не спите?

Віра Амнеподистовна підвела голову від заляклих долонь.

— Вже й вечір скоро... Та й дощ... Йдіть у хату...

— Немає в мене хати, Юрчику, куди я піду...

— Такої скажете... Ходіте до нас... До дядька Пантелеймона. Правда, тітка в нас ядовита, стерва! — Юрчик так і сказав — стерва. — Ну та якось воно буде...

Взагалі Юрчик говорив, як доросла людина, й тому несподівано дурнуватими й наївними видалися його прості дитячі слова:

— Дядько казали, що ви мене вчити будете... Я вас слухатиму, що не скажете робитиму, а про собаку, якщо ви сердитесь, то простіть мене... Я більше його й пальцем не зачеплю... Тільки ви не сидіть тут під дощем, а то застудитесь...

Віра Амнеподистовна слухала дитячу мову Юрчикову, і їй ставало тепло на серці... Ну, чого ж... Можна жити на світі! Можна жити... Життя, яке воно не є, життям лишається. Вона хоче жити... Ради Юрчика, якого треба вчити грамоти, ради... ради себе, нарешті! Хто їй заборонить жити — ради себе?

Вона помолоділо - прудко підвелася й, поклавши Юрчикові руку на плече, разом з ним пішла до Похитунів у хату...

— Аби жити, — подумала Віра Амнеподистовна, переступаючи поріг. — Аби жити...

Федя поїхав...

З цією думкою Марія не могла розлучитися весь час. Вже й згоду дала вона вийти заміж за Тихона Амосовича. Вже й речі мусила свої злиденні переносити на Котляревську вулицю, а Федя все не виходив з пам'яті. Вона пам'ятала його вчинок тоді, вночі перед від'їздом і думаючи тепер не могла дати собі ради... Чого вона злякалася? Чого кинулася вона тікати? Що примусило її втікти від одного й кинутися до другого? Від любого до нелюба? Хіба не одного вони обидва домагаються?

Голова її горіла вогнем, в роті сохло, тремтіла вона сидючи під винбарем, на роботі, чи приходячи додому, чи знов таки на зборах комсомольського осередку... Збори, комсомол, ще милішими й дорожчими стали їй після Федіного від'їзду. Кожна дрібниця нагадувала Марії його. Кожна дрібниця була дорогоцінним експонатом музею минулих кількох місяців й дивитися на обличчя, на які дивився Федя, було їй приємно, розмовляти з товаришами, з якими розмовляв Федя, було для неї радістю... Та разом з тим усі ці дрібниці примушували її, згадуючи Федю, згадувати і його до неї ставлення і його дикий і нічим не виправданий вчинок за містом. Давно забуті підозріння виринули з новою силою з глибин її свідомости, тепер вона певна була вже — все говорило за те, що не треба було особливо довіряти Феді... Добре, що нічого не трапилось... Добре, що так воно й закінчилося, що він поїхав піймавши облизня... А могло трапитися інакше, гірше.

Марія думала про те, що найкращий комсомолец, якого вона знала та опинився найгіршим нахабою... Які ж мусять бути останні? Він давав їй читати книжки про права жіноцтва, в розмовах ганьбив тих, хто ставиться до жінки, як до тварини, як до нижчої істоти, створеної лише для того, щоб задовольняти примхи

50 чоловіків... а зрештою сам своєю поведінкою запечив собі і книжкам і принципам комсомолу в імені якого він її „просвітляв“.

От чому, приходячи на збори, Марія сідала десь у куточку й мовчала весь час, ось чому своє розчарування Федькою й недовір'я до нього перенесла вона на цілий комсомол.

Тихін Амосович радий прийшов до Марії. Вона сиділа на порозі своєї комори й ваксувала черевики.

— Ну, моя мила,—почав він гаразд не передихнувши,—сьогодні можеш до мене переходити. Уже все приготовлено. Приходь і хазяйнуй... А записатись ми і завтра встигнемо.

Марія подумала: добре, записатись можна і завтра.

— Тихоне Амосовичу,—промовила вона помовчавши.—Я одне вам хочу сказати...

Той стрепенувся.

— А що?

Марія схилила обличчя над черевиками.

— Думаєш, я тебе обдурюю? То можна раніше записатися, а тоді вже перейдеш до мене...

— Я не про те, Тихоне Амосовичу... Я хотіла сказати, що я... Може ви й не захочете мене брати, як визнаєте...

Тихін Амосович не розумів. Що вона меле? Морока з тими дівчатами! Завжди їм чогось хочеться... Не можуть по-людському, по-простому. Усе мудрують... Знає ж вона, що він її хоче брати, чого ж тут багато балакати?

— Кинь, Маріє, дурниці... Яка ти там є? Однакова, як і всі...— сказав Тихін Амосович і подумав, що цим він, мабуть, образив Марію...— Не то щоб... Та, ти мене розумієш... Маріє!—і він потягся губами до її щоки...

— Що ви? Не можна...— одхиляючись, гукнула Марія.

Тихін Амосович пройшовся перед коморою.

— Так коли ж перейдеш?

— Та, мабуть, що сьогодні...— відповіла Марія.

Менше як за півгодини вони склали її речі, зав'язавши їх у клунок... З хати вийшов прощатися Яким Сльоза.

— Так що заміж ідеш? — подивився він на Марію. — Ну, що ж, аби за порядошного чоловіка... Грошей з тебе слід мені два карбованці, ти як — тепер оддаси, чи принесеш, може?..

— Ні-ні, — відповів за Марію Тихін Амосович. — Не треба заносити, я зараз вам віддам...

Поки він витягав гаманця, Яким Сльоза сказав пошепки до Марії:

— Я й сам думав тебе брати... І дітям моїм ти була як рідна... А то за кого ти йдеш? Глянь на нього...

— Він мене любить... — почервоніла Марія.

— Хіба такий уміє любити? Такі тільки слинять...

— Що ви кажете? — не дочувши й думаючи що до нього звертаються, обізвався Тихін Амосович.

— Кажу, що щастя Марії привалило... повний живіт аж дихати нікуди, — криво усміхаючись у чорну бороду сказав Сльоза. — Як це так?

— А так як бачите... Заміж же вона йде. Бувайте здорові...

Тихін Амосович здвигнув плечима.

— Чудний який він...

— Він добрий, — обізвалася як сонна Марія, і згадала: — А з дітьми я й не попрощалася...

— І так добре буде... Ходім!

Клунок на спині Тихона Амосовича коливався, як жирний горб нескладного верблюда.

ДАЛІ БУДЕ

ACHTUNG!

UNSERE REDAKTION HAT DIE ZUSAGE EINER REIHE HERVOR-
RAGENDER AUSLÄNDISCHER PROLETARISCHER UND REVOLUTI-
ONÄRER SCHRIFTSTELLER ERHALTEN, BESTÄNDIGE MITARBEITER
DER MONATSSCHRIFT „HART“ ZU SEIN.

LEST IN DER NÄCHSTEN NUMMER NOTIZEN „UNSERE DE-
UTSCHEN FREUNDE“ UND DIE ERZÄHLUNG VON GER-
HART POHL.

REDAKTION 51

З „КАВКАЗЬКИХ СПОГАДІВ“

Гай з олеандр... Берег моря...
 Й вона далекої Болгарії дочка...
 Це ти мажалії нарвала?!
 (О дівчино хороша і струнка!)
 Пізніш розповіси про Варну і Софію
 І про долину сонця і троянд,
 Коли сплітатиму вінки я
 З трояндо-барвних олеандр.
 Згадаеш знов одважних септемврійців*
 І як на смерть ішов безстрашний піп Андрій**,
 Як гинули балканські бунтарі.
 Як вмерла подруга твоя Маріца.
 А там під співи: „Гей живеї труда!“***,
 Розкажу я тобі про боротьбу Волини.
 Коли на захід сонця кров руда,
 Пливе за обрій неба синій.
 А море б'ється в мури берегів
 Під журне скиглення шакалів.

 Так спричинились наші вороги,
 Щоб ми із нею тут спіткались.

ПАНЬКО ПЕДА

* * *

Розкрий хоч трошки груди
 Краваткою прикриті,
 Ще, може, в них жевріє
 Хоч натьяк на борню.
 Сьогодні ти у бруді,
 А завтра „самокритик“...
 Покаявся й сміливо
 Ідеш по зарплатню.

* Септемврійці — учасники вересневого повстання.

** Піп Андрій — колишній піп, один із провідників повстання.

*** „Гей живеї труда“ — болгарська революційна пісня.

Ти так „во время оно“
І в церкві сповідався,
Мій „любий“ міщанине,
Гомере Геморой.
Ти знову у „Фанконі“,
І в цім твоя мета вся,
Ти завжди, як і нині,
За спинами герой.
Я бачився з тобою
Сьогодні в перукарні,
Ти мріяв про червінці,
Про меблі й манікюр.
І в мрійному напої
Не бачив командарма,
А він прийшов в шкірянці —
... За поясом кабур.

Одеса. 30/X 28

ЮР. ШОВКОПЛЯС

ВЕСНА НАД МОРЕМ

УРИВОК ІЗ ПОВІСТИ

Любому другові

З. С. — присвячую

I

Хутко - хутко лине потяг — до моря. Навкруги степ — горбкуватий, по - весняному свіжий, весь в усмішках яскравої зелени. Море — темносиня смуга на обрії — ще далеко : ліворуч злилося з степом, а праворуч підбігає до міста, оточеного щільним і високим муром гір.

Зіна висунулася з вікна вагону. Вдарив у лице степовими пахощами й солоною морською вогкістю вітер, весело заплутався в густому її волоссю... Ну, хіба ж можна не сміятися радісно з того, що море дихає їй назустріч своєю свіжістю, що весна пливе поволі над світом на білих вітрилах рідких хмарок? Нема зараз

54 нудного болю, залишеного в грудях тяжкою хворобою — через неї Зіна до часу кинула своє навчання, — а спереду ціле літо безтурботного спочинку.

Трохи докучливо зараз від одноманітних слів випадкового супутника — стоїть ззаду, не одриваючи очей од її веселої посмішки назустріч вітру й морю.

— Хіба ж можна відтінити ваше лице цією червоною хустинкою? Вона тільки заяложує вас — адже це звичайне вбрання сучасних куховарок, покоївок то - що. Не варт себе ставити нарівні з ними... І взагалі не личить вона вам, як не личить й оця найзвичайнісінька сукня. Зрозумійте — ви спотворюєте себе. Подивіться на ваші руки — вони чекають — не дочекаються, щоб їх обняло золото й самоцвіти. Слово честі, ви достойні кращої оправы! Й забажайте тільки — я певний, все опиниться біля ваших ніг.

Докучливо й від його молодого, трохи пом'ятого лица, від руки, що, вихваляючись довгими рожевими нігтями, ліниво перебирає тонкий ланцюжок годинника й строкату шовкову краватку. Очі — великі, вицвілі — надто уважно розглядають її з марним старанням посмішкою приховати свою неситість.

Аби здихатись його, Зіна сміється з улесливих слів, з викоханих блискучих нігтей. А він ще ширше оскалює зуби — певний, що їй приємне його настирливе залицяння й невпинні компліменти, — ще з більшим піднесенням схиляється до неї.

— Подивіться на себе! Аджеж це святотатство — назавжди залишити себе під оцією зім'ятою хустиною. Невже ви, як дівчина, не можете зрозуміти простої речі — наскільки вродливіш ви станете, коли ваші кучері виглядатимуть з-під майстерного капелюшка?

Нема часу на відповідь — вже біліють будівлі міста, біжать до нього по морю невеликі хвилі, вспіваючись де-не-де блискучими білими смушками. А потяг мчить до берега, наче хоче з розбігу пірнути в морську блакить.

— Все це нанесене — і комсомол, і невгамована жага діяльності, й дитяче бажання працювати на користь суспільства. Надто багато у вас енергії, кров ваша занадто розшумувалась. Але з часом — повірте моєму досвідові — зрозумієте, що життя не політика, не червона хустинка. Захочеться вам пожити по-людському, як слід, щоб було чим згадати молодість. Невже ви хочете її знівечити, зробившись рабою нікому не потрібної, абсолютно не цікавої, нарешті, роботи? Адже не може цього бути, цьому не можна вірити... Адже правда? Правда?

Роблено засміявся, щоб непомітно було, як він присувається до її спини. Його подих порснув їй по шиї, пухкі пальці міцним стиском обхопили плесно...

Зіна спокійно скинула його руку, і наче вітром здуло з її обличчя веселу посмішку.

— Ну, а тепер — геть на своє місце.

— Цеб-то? — в голосі йому удавана здивованість і нерозуміння.

— Самі не підете, провідник одведе.

— В чому річ? Здається я нічого такого... Пробачте, будь ласка, коли я чимсь... Але це я тільки як товариш... Я навіть не думав, що це для вас образа...

— Набридли ви мені з вашими розмовами... Відчепіться!

Крізь примирну посмішку вирвалась з його очей прикрість, але Зіна знову вже ненаситно дивилася на море.

— Е, та ми вже під'їздимо... — це — щоб відступ був не такий образливий.

Діловито почав знімати свої чемодани з полиці...

А потяг пірнув у хаші тополь, що рясно оточили міські будівлі, побіг берегом. Море виплюснуло ліниву хвилю на насип — поздоровкалось із Зіною. Але бетонний мур молу скоро відтіснив його за пакгавзи й довгу череду товарових вагонів. Потяг пішов тихше...

... Прямо з вагону в обійми до мами — поцілунки, розглядання любовне, радісні сльози неньки й питання без упину — з осени, коли вона служити сюди поїхала, не бачились. Тому ледве не останніми вийшли з вокзалу...

Мама не встигла ще й з візником домовитися, а очі Зініни притягла до себе червона вивіска на великому сірому будинкові, що якраз противокзалу: "... Окружний Комітет Ленінської Комуністичної Спілки Молоди України". Не довго думаючи, речі на дрожки, маму теж туди підсадила.

— Ти, мамко, сама їдь, а я зараз до Окружкому — на облік візьмуся.

— Та завтра ж іще день буде. Приїхати не встигла...

— Не хвилюйся, мамко, я хутко — до обіду дома буду. — Подалась через вулицю.

На дорозі розмовник по вагону з звичливим поклоном зняв бриль.

— Смію надіятися, що це не остання наша зустріч...

— Одчепіться.

II

В невеликій кімнаті керування справами Окружкому було чимало народу — гомінко від розмов і сміху й сизо від рясного тютюнового диму. Але коли Зіна ввійшла, гомін одразу вщух і їй ніяково стало від звернутих на неї зацікавлених поглядів. Її питання про завідателя наткнулося замість відповіді на іронічне оглядання з голови до ніг, здивоване знизування плечима й усмішку — і тільки після цього хтось підборіддям кивнув на один з столів... Керсправами, непевно погляdivши на неї, знову схилився над столом. І надто підкреслив офіційність розмови:

— Вам, баришня, власне чого?

— Гм! — посміхнулася Зіна. — Гарна зустріч... Не думала я, що в Окружкомі на кавалерів можу напоротися. Простягла до нього спілковий білет. — На облік прийшла взятися.

Керсправами підвів на неї голову і з довгою уважністю розглядав білета, як щось надзвичайне... Зінаїда Михайлівна Соломко... 19 років... член харківської організації ЛКСМУ... Ще раз—чи здивовано, ти проба-чаючись—подивився на неї.

— Так... Що ж це у вас, у Харкові, всі комсомолки отакі?

— Які? — Тепер Зіна здивовано огляділа себе.

— Отак одягнені—баришнями. Відразу й не скажеш, що ти комсомолка—цяця з модного журналу, що їх сюди на курорт тисячами приїздить, та й тільки.— Засміявся.

Навкруги теж зашарудів сміх. Хлопці зацікавлено присунулися ближче й умить кімната закипіла веселим гомоном: з усіх боків навперебивки посипалися питання без перерв на відповіді й дружній регіт, коли Зіна ніяково зупинилася, не знаючи, кому ж їй, кінець-кінцем, відповідати.

— А, ну вас!—розсміялася й сама.—Встигнете ще. Дайте поперед з обліком закінчити.—Й повернулася до керсправами, щоб тільки йому відповідати.

Чи надовго вона?

Відпуск до жовтня, а там треба повертатися до інституту. Отже, до того часу вистачить.

А як вона відносно роботи тут? А то її, роботи, отак,—керсправами провів рукою поверх свого тім'я;—а пальців на одній руці більш, ніж робітників.

Ну, не байдики ж бити вона сюди приїхала. Тільки їй би не надто тяжку роботу, адже вона і в інституті раніш відпуску взяла, щоб як слід поправитися після хвороби. До якого-небудь осередку, а там вона вже знайде собі роботу.

— Молодець!—Керсправами не втримався, щоб не плеснути їй по плечі.—Відразу видно, що ти своя... А то, буває, приїдуть сюди, а самі круть-верть—курортний режим, лікування, п'яте, десяте. Ну, а з тобою каші наваримо... Не злякаєшся, коли я пошлю

58 тебе в порівнююче слабкий осередок? Покажеш їм там, як студенти працюють.

— Давай.

— От і гаразд. — Оглядів присутніх хлопців. — Самойленко, візьмеш її до себе?

Похмурий хлопець глянув на неї з-під лоба й незадоволено відвернувся.

— А що вона в нас робитиме? Тільки хлопці за нею, як жеребці, ганятимуть — це да. Вони в нас такі.

— Ну, закрутив катеринку. Ти кажи, візьмеш?

— А хоч і скажу, що ні — все ж одно пошлеш.

— Ох, і гадюко ж ти став, хлопче, — слова тобі не скажи... Це вас там Ванько Бит накручує, чи ще хто?... Може, хоч вона на вас недоуздок на кине...

За розмовами минуло немало часу, а Зіні давно вже треба додому, щоб надто не хвилювати маму. Але хлопці стали щільною стіною, щоб побула ще, про Харків розказала — адже місто не маленьке, життя зовсім не таке, як тут. Насилу запевнила, що вона сюди прямо з потягу — навіть не пообідала ще; дала слово чести, що ввечері доконче буде в клубі... Тільки Самойленко похмуро стояв збоку, мов уважно розглядаючи газетні аркуші.

Але не встигла вона вийти на вулицю, як він її наздогнав і пішов поруч. Треба ж дорогу їй показати, а також клуб і осередок, що вона в ньому тепер працюватиме. Куди тільки похмурість ділась — в перервах проміж вибухами сміху стільки слів, наче рот йому ніколи не зшивався.

— Оцей білий будинок з колонами — КІМ; клуб це наш так зветься. А осередок трохи далі. Зараз ось за рогом клуб будівників, так ми там. У вас, у Харкові осередки, звичайно, на фабриках та заводах, а в нас при профспілках — заводів у нас, окрім тютюнової фабрики, ще не побудовано... Ти ж гарно запам'ятай де що, а то й не побачиш тебе — не знайшла, скажеш.

Знаємо ми вас... Ну, гаразд, а що ж ти в нашому осередкові робитимеш?

— Не турбуйся. Був би осередок, а роботу в ньому я сама собі знайду.

— Воно то так... А проте, наші гурток безвірників зорганізувати хочуть, щоби з старими про бога розмовляти,— може, візьмеш на себе цю справу? Ти студентка, тобі легко бога крити, а нас цьому вчити ще потрібно. А то, коли доводиться про бога сперечатися—туди-сюди й прямо в калюжу; наші дідки що до бога он як освічені... Та воно й діти тебе більш нікуди... Ти тільки не дуже вір тому, що тобі кер-справами бухтів—наче наш осередок хибкуватий. Їм там гарно сидіти та папірці вигадувати. А як тільки полізеш у суперечку з ними з приводу оцих папірців, так одразу й осередок слабкий, і роботи ніяк налагодити не можу. Прийдеш ось у понеділок на зібрання—сама побачиш, чи правда, чи ні...

— А до понеділка що мені робити?

— Та нічого... Сьогодні ти в клубі, та й зібрати нікого не встигну. А завтра субота—у хлопців получка, а врожай торік на виноград гарний був. Взагалі субота та неділя мертві дні: старі й молоді—всі душу полощуть.

— П'ють? Комсомольці?

— Ого! Ще й як. У понеділки на зібрання після похмілля приходять.

— Одначе... Це ваші будівники так одзначаються?

— Та де там будівники. Всі ми в такому місці живемо, де вино—хоч топися в ньому. Недавно кампанію проти п'янства було проведено, так зменшилося ще, а то таке було, що й не розбереш, де осередок, а де пиварня.

Вони хутко йшли по людній вулиці. Самойленко підмітав своїм кльошем пішохода, оповідаючи ще про щось, але Зіна не прислухалася—замислилася.

Цікавий тут колорит, сказати нема чого. Цікава, мабуть, тут і робота.

— Слухай,— раптом змінив розмову Самойленко,— я от сюди забіжу цигарок купити, а ти, щоб задаром не гаяти часу, підійди до он тієї будки й купи мені німецьку газету.

— На що вона тобі?

— Та не мені... Дома в мене одна людина є — дуже їй до вподоби, як німецька буржуазія за політику розмірковує. Й кожного дня доручає мені купувати... От тобі гривеник, а коли сьогодні дорожче, так я зараз розміню — віддам.— І сховався за якимись дверима.

Зіна підійшла до будочки; за прилавком, цілком укритим газетами, немолода жінка ідилічно виплітала панчохи. За нею Зіна із здивованням помітила ряди різнобарвних, цигарочних коробків... Не встигла вона спитати про німецьку газету, як панчоха полетіла повз неї, а жінка скочила, наче від сильного вдару знизу.

— Геть звідсіль, суча дочко!

Від несподіваности Зіна скам'яніла, не помічаючи, як дехто з прохожих зацікавлено зупинився, з посмішкою поглядаючи на неї. А газетярчин кулак гучно стукав по прилавкові, згортаючи газети до кучі, з її рота вкупі з лайками дощем летіли піняві бризки. Але кричала вона вже не на неї, а на когось через її голову.

— Це ти, пройдисвіте, людей на мене нацьковуєш? Ах, ти шелихвіст невмитий! Лахмітник! Хуліган! Почекай, підеш же ти колись повз будки. Я тебе здавна знаю. Всю твою харю потворну заплюю. Наплачешся ще, чортово мармизо!

На краю пішохода танцював, ледве втримуючись на ногах од реготу, Самойленко. Збентежена Зіна хутко проштовхалася через оточення зацікавлених до нього. Він хотів був щось їй сказати, але град нових лайок знову затрусив його реготом.

— Та ти що — тільки для цього й ішов зі мною? — розізлилася вона.

— Ти не сердься, — нарешті заспокоївшись, промовив він, — це я тобі бойові христини влаштував... Не я, так другий би тебе до неї підслав: ми тут усіх новеньких по німецьку газету посилаємо... А газетярці теж приємно — ох, і любить же вона полаятися.

— Скотина ти після цього... Але чого ж це вона розгарчалася отак на мене?

— Довга ця історія... Чоловік її за часи німецької війни дістав у якогось контрабандиста німецьку газету й почав її всім показувати — от, мовляв, який я пронозливий. Поліція його й хапнула — за німецьку пропаганду. Три місяці він у тюрми просидів, доки йому пощастило довести, що він не шпиг, а чесний міщанин. З того часу йому й пришито оцю німецьку газету... Гаразд іще, що ти не на його самого наскочила, а то в нього кийок важкий, сукуватий...

— Ну, спасибі за кийок... Але на віщо ж їх чипати?

— А так — весело... Одного разу ми цілий загін піонерів низкою вшикували: кожний підходив і питав німецьку газету. От коли сміху було.

— Одначе...

... За обідом Зіна образила свою маму невлучними відповідями на всі її питання — замислилася над своєю тарілкою. Коли секретар осередку такий, які ж комсомольці? І що вона одна може зробити проти цього? А гірш за все — вона не з робітничого оточення, важко їй буде добитися хоч якого-небудь авторитету серед тутешньої братви...

III

Весело було в клубі — вийшли звідтіль після півночі. Постояли ще на вулиці — ніяк розійтися не могли. А коли розійшлися, довго ще перекидалися жартами, побажаннями спокійної ночі, догадками про завтрашні діла.

По дорозі з Зіною пішло чоловіка вісім — без квапливості, з неголосним співом. Вулиця порожня, тільки жовті плями ліхтарів тремтіли на бруці; тиха пісня

62 плюскалася в мури будинків і, наче окселентуючи, їй долинав з моря стриманий і рівномірний гуркіт прибою. Ледве вловимий вітер приніс із гір пахощі весняних трав, полоскотав ними обличчя, пошарудів сонно в листі тополь і — далі, до моря. А на чорному небі — переморгування великих незвичайно яскравих зірок, — з посмішкою прислухалися вони до одноманітного говору моря й комсомольської пісні.

— Ех, на море б оце зараз — під вітрилом... Віра, хлопці?

— Віра!

Їй не кажучи зайвого слова на пручання дівчат (пізно вже — перша година ночі) підхопили їх і — в темний провулок, що найкоротше веде до моря. Тільки каміння під закаблуками задзвеніло.

— Ото ще — дівчата... мам полякалися. Та ми ж не більш, як на півгодини. Ніч яка!

Біля моря ще багато народу — вкупі з морським го-моном говір і сміх погуляльників. І в ресторані, що палями підперся над водою — плаксиве скавуління скрипки; плюски моря об бетон молу глузують з неї; його пісня краща.

По слизьких сходах зійшли в човен — хвилі злегка коливали його, а Зіні здалося з незвички, що він от-от перевернеться. Перелякано вчепилася в чийось руку й, почувши під пальцями упевнене тіло, засміялася вкупі з ним. Серед веселого молодого шуму заспаний човенник подивився на годинник, ліниво плюснув декілька разів веслами, щоб відплисти від молу на простір, і, розгорнувши вітрило закам'янів на стерні. Човен легкими коливаннями під дрімливими подихами вітру поволі рушив у темряву...

Відразу мол і люди на ньому провалилися в густу пітьму, а скрипку заглушило дзюрчання хвиль; тільки вогні міста нерухожими крапками дивилися вслід, відбиваючися на невидимій воді довгими тремтячими кривульками. Мріялося: човен над чорною безоднею, а

їй нема ні кінця, ні краю — адже навколо темна весняна ніч, що з'єднує море з небом. І чути тільки шарудіння води, що її легко розрізає ніс човна, та прохолодні солоні бризки попадають на лице.

Так, мабуть, пливли колись оздоблені триреми грецьких купців до цього, ними заснованого, міста ; тільки до морських шумів примішувались одноманітні співи рабів і плюск весел у такт пісням. Так, мабуть, мчались на чорних вітрилах піратські кораблі генуезців — корсарів і лицарів, а над морем лунали відважні пісні, п'яні скрики, регіт і брязкіт пограбованого золота ; вони вигнали греків з їх колонії, збудували фортецю захист од сильнішого ворога й, утікши звідсіль, коли прийшов сюди із своїми яничарами турецький султан, залишили по собі її руїни й вежі аж до цього часу. В отаку ж темну ніч підкрадалися до міста на своїх вутлих чайках запорожці, щоб помститися за зраду султанову... А зараз над містом, над степом, над морем, над горами пливе тепла весняна ніч, сповиваючи невеликий човен непроглядною пільмою й не дає молодому сміхові розгулятися над хвилями...

— Диви, море світиться.

Біля човна мінилося молочно-біле холодне світло : згасало й знову спалахувало, химерно освітлюючи піну й бризки. А за кормою довга біла смуга зникла десь далеко у тьмі, загашена хвилями,— наче човен, порсаючи по воді, викреслював це світло для визначення своєї путі.

Руки всі в воду потопили, щоб під ними займалося тепле море ; під веселий сміх запурхали над човном краплі. На забризканих лицах і на підведених догори руках миготіли, поволі згасаючи, численні біло-блакитні крапки.

Прокинувся байдужий човняр, подивився на годинника, позіхнув. Як крило великої птиці забилося вітрило ; човен нахилився, зачерпнувши світлодайної піни з хвиль—і спереду стали міські вогні...

Утома від дороги й сьогоднішнього дня виснажила Зіну; вона задрімала коло щогли. Лагідний плюск, чиясь тиха пісня й рівномірні ледве помітні, як у колиски, коливання човна породили чудові сновиддя.

От взято її в полон генуезьким корсаром, він везе її на своїй галері, щоб заперти в високу вежу й глумливо співати під вікном жагучі серенади: міцніш за любов тільки смерть та вино. А потім прийде, силоміць пригорне до себе...

Чиясь рука, що раптом щільно обняла її, скинула з Зіни дрімоту. Вона незадоволено випросталася:

— Прийми руку.

— Сиди... я нічого.

— Забери руку. Не люблю я таких ніжностей.

— Ет, чудачка... Подивись он, як Маруся до Павла пригорнулася.

— А ти відчепись од мене.

— Ач, яка норовиста: пальцем торкнути її не смій. Наші дівчата без цього міщанства.

Ображено відсунувся під загальний сміх. Зіна теж розсміялася:

— Виходить, хлопці тут такі, що й сказати їм нічого не можна.— Їй уже примирно додала:— Ти не дмись як горобець на морозі. Не винна ж я, що сидіти в твоїх обіймах охоти в мене нема.

Проте він і сам за співами й сміхом через хвилину забув про образу—спів його, частий і лагідний, знов оповив її дрімотою.

Коли ж човен стукнувся об стінку молу, він несподівано допоміг їй вийти й раптом хутко потяг її уперед, не давши навіть попрощатися з останніми. Спитав тільки, де її квартира, й повів найкоротшою дорогою—темними покрученими провулками,—не випускаючи її руки з своєї. Їй ні разу не зупинився, не спробував навіть зменшити ходу—хутко йшов, смішливо висвистуючи. Коли зустрічний ліхтар кинув

О. Довгаль
Естокада
ЛІНОРІЗ

НАДХНЕНІ ТРАВНЯМИ, ГАРТОВАНІ СУ-
ВОРО ЛИСТОПАДАМИ БУДУЄМО СКЛЕ-
ПІННЯ РЕШТУВАНЬ, ЗДІЙМАЄМОСЬ
НЕЗЛОМНО ЕСТОКАДАМИ І МЕЖІ РУ-
ШИМО І ПРОТИНАЄМ ГРАНІ.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

на них своє жовте світло, відповів на її здивований погляд усмішкою :

— Це щоб ти додому скоріше втрапила, а то мама ще тебе вилає. А ти, мабуть, слух'яна дочка...

Тільки біля дверей затримав її на хвилину й знову посміхнувся :

— Ти все ж таки не дуже сердься, що я з тобою на пару підробити захотів. Та й не личить це — в одному осередку ми обидва. Тебе ж до будівників прикріплено?.. Так, що зустрінемося ще. Ну, бувай здорова.

Міцно стис їй руку й хутко подався назад.

IV

Коли в понеділок Зіна входила в клуб будівників, було вже двадцять хвилин на восьму, а зібрання осередку призначено рівно о сьомій. На сходах і в коридорі будинку тиша — це було дуже неприємно й прикро. І як це вона часу свого не розрахувала — з першого ж дня показала себе не справжньою комсомолкою? Але, ввійшовши в залу, вона побачила тільки Самойленка й того, що проводив її після катання на човні, — порозлягалися на ослонах, тихо розмовляючи.

— Оце так акуратність! — вигукнули вони їй разом назустріч.

— Коли б наші отак збиралися, — додав Самойленко, — зібрання ніколи не закінчувалися б уночі. А то чекаєш, чекаєш... А потім нарікання з Окружкому — який з тебе секретар, коли ти осередку своєчасно зібрати не вмієш.

— А я думала, що запізнилася.

— Ну, що ти... Гаразд, коли о восьмій почнемо. Опохмелитися, мабуть, не встигли... Сідай, або - що. — Самойленко знову повернувся до свого співбесідника: — Ну, а далі?

— Так от я й кажу Іванецькому: „Ти спершу, ніж розсилати оцього обіжника по осередках, з братвою

66 порадився б. А то написав, а чи згодні ми — це тобі геть чисто не цікаво. Воно й вийшло, що ти сам себе за демагога виявив“. А він — губу свою висунув: „Та тебе вже — каже — не питаю. Що ж ти мені зробиш?“ — Нічого я тобі, кажу, зараз не зроблю, та тільки ж і перевибори не за горами. — „Моська — це він мені — на слона гавкає“. ... Як це тобі подобається? Та я йому за це таку лазню на конференції влаштую, що він на все життя запам'ятає. Буза, що він у комсомолі з вісімнадцятого року — в мене самого стаж не менший.

— А тобі ніколи не пригадувалося прислів'я про попа й парафію? — посміхнулася Зіна. — Гарне прислів'я. Особливо коли його за марксівською метою з голови на ноги поставити.

— Воно то може й так. Тільки за моїми відомостями парафія наша не дуже шанує свого попа... Так розпустив організацію, що між комсомольцем і босяком майже ніякої різниці нема. За найрозумнішого серед нас себе вважає, а що в організації не все гаразд — на це в нього очі повилазили... Бреше, самими обіжниками не відкрутиться...

— Сама от побачиш, — сказав Самойленко, — коли ми сьогодні тебе до безбожників притулимо, так завтра о восьмій годині вечора на нараду в Окружком тобі треба буде піти — папірець сьогодні про це одержав. Скажи там що-небудь проти нього, почуєш, як він почне твою особу перекривати.

— Вона-то безумовно нічого не почує. Побачить він її, так одразу від Насті своєї підірве.

— Невелика тоді різниця між ним і тобою, — глузливо глянула Зіна на нього й, щоби змінити розмову, спитала в Самойленка: — А що ж це ваших дівчат не видно? Теж похмеляються?

— Та в нас і дівчат, — одповів той, — з тобою так оце три буде... Маруся напевне чекає на Павла, щоб за нею зайшов — вона без нього ані ступінь. А Катя, якщо підірве з дому, буде. В неї там батько: як

тільки їй в осередок, так і підлогу мий, і вечерю готуй, а випивши, так і лупцювати заходиться... Вроді, як у Ванька Бита мамаша...

— Ну, на мою мамашу не дуже клепли — вона більш язиком теліпає, зрідка хіба кийком шпурне. Тай то не за комсомол, а що грошей мало заробляю. Такий уже в неї ухил. А от ти краще про свого розкажи.

— Кінець, брате, — переказився. Коли мене було обрано на секретаря осередку, він отак висловився: „Чорт з тобою. Може, ти й дійсно по партійній лінії шишкою будеш. Мені все одно, аби б тільки ти на шматок хліба заробив“.

... До восьмої години більша частина осередку зібралася. Починати б, але Самойленко заявив, що на порядковій денному доповідь за революційний рух у Росії в минулому столітті; доповідачем призначено Береста, зав. окрполітосвіти — персону занадто значну, — нема ще такого випадку, коли б він з'явився вчас — треба чекати. І в чеканні проповзла ще чвертка години.

Нарешті Берест з'явився, здивувавши Зіну своїм розпатланим ультрапролетарським видом — сорочка була брудна й розхристана, але під пахвою виблискувала новенька тека. А коли він почав свою доповідь, Зіна ще з більшим здивуванням вліпила очі в нього. Мало того, що це була не доповідь, а казання якесь, він майже всім фактам давав непевне освітлення.

З його слів революційний рух з самого свого початку йшов під пролетарськими гаслами, а вожді цього руху всі без винятку вийшли з робітничих кол. Навіть знищення крпацтва було проведено виключно під натиском революційного пролетаріату. Що до „Народної Волі“, та „Землі й Волі“, так первісно це були робітничо-селянські організації; потім уже, коли пролетаріат і селянство з'єдналися навколо марксистської платформи, в ці організації пройшли інтелігенти, щоб довершити їх розклад. І взагалі інтелігенція відіграла в рухові тільки негативну роль: студентики

та буржуазні маменькині синки вихвалялися своєю революційністю, а справді вони були шпигами та провокаторами, влєсливо служили царату, щоби потім одержати тепле містечко в якому-небудь департаменті; жодний з них не пішов на шибеницю та на каторгу. Тепер же революція з незаперечною ясністю показала, що інтелігенція це класа, що її потрібно поступово знищити, бо звідтіль виходили тільки паразити-чиновники, які об'їдали робітників та трудове селянство. Й закінчив свою доповідь гаслом:

— І хоч тепер ми використовуємо інтелігенцію, але це не значить, що держава й партія прагнуть до її охорони й будови нової. Робітникам і селянам інтелігенція непотрібна — навіть своя власна.

Голова зібрання запропонував був дискусію, але Берест рішуче запротестував: доповідь має інформаційний характер — яка ж тут дискусія? — а якщо в кого є питання, так час дозволяє ще йому дати відповіді... Зіна не втрималася — коли такою інформацією на восьмому році революції виховувати комсомольців... — і скочила з проханням слова до порядку. Голова нерішуче глянув на Береста, але слово дав.

— Мені не втямки, — задержувато сказала вона, — чому товариш доповідач так не хоче дискусії... А я, наприклад, вважаю за необхідне розпочати її, бо доповідь уцєрть наповнена непевним освітленням деяких фактів. І взагалі, на мою думку, таких доповідей не можна читати по комсомольських осередках. Прошу в товаришів дозволу висловити свої міркування з цього приводу.

Берест зашепотів щось Самойленку, але в залі прозвучав задоволений голос Бита:

— А чого ж? Просимо.

— Просимо! — підтримав його зацікавлений осередок.

— Слово належить товарищі Соломко. — Голова знову ніяково оглянувся на Береста.

У братви посмішки не збігали з обличь, поки Зіна кидала Бересту обвинувачення в неточності, в неправдивому поясненні подій. А він сидів із самовпевненим і зневажливим видом, часом насмішкливо поводив плечима, схилявся до Самойленка, що надто уважно розмальовував невеликий папірець і непомітно підморгував Зіні.

— А що до гасла,— закінчила Зіна,— так коли це особистий погляд доповідача, він не має права видавати його за інформацію, а коли це нерозуміння політики партії, так ми повинні дати цьому одсіч. Адже, коли згодитися з ним, ми повинні негайно розігнати установи, що формують нову трудову інтелігенцію — вузи, наприклад. І нарешті запропонувати нашим вождям одійти від керування державою, бо вони — хоч і наша, робітничо-селянська, а все ж таки інтелігенція.

Навкруги залунав веселий гомін зворушеного осередку — до цього дня ніхто ще не відважився виступити проти Береста.

А Зіну хтось ухопив міцним стиском за руки — над вухом задзвенів сміх Бита:

— Молодець! Люблю отаких.

— Не варт довго відповідати на цей виступ,— покрився шум голосом Береста.— Пролетарська молодь, що зібралася тут, сама може оцінити ту дрібнобуржуазну ідеологію, яку намагається пропагандувати в комсомольському осередку оця... товаришка. Я можу тільки дивуватися, що вона член комсомолу.— Розвів руками й сів.

Ніяковий од зневажливо викривленого рота Береста, голова запропонував прийняти доповідь до відому, але Зіні не сиділося на ослоні.

— Вношу додаток... Просити Окружком, щоб він знайомився зі змістом доповідей, що він їх ставить по осередках, і щоб ці доповіді давали комсомольцям уяву про дійсні факти.

Цей додаток було прийнято майже одноголосно.

— Оце так утерли носа Іванецькому,— не сховав задоволености тихий голос Бита.— А тобі краще й не ходити завтра на нараду — Берест та Іванецький ковтнуть там тебе з тельбухами...

На початку поточних справ Берест узяв свою теку й похмуро нахилився до Самойленка, а той із ввічливою насмішкою безсило розвів руками. А коли Берест повернувся до виходу, він з роблено сердитим видом кивнув Зіні на його спину й покачав головою — лютує Берест, мовляв, аж он як страшенно...

Потім було багато суперечок: хлопці ніяк не могли домовитися до ладу, на який же день призначити збори гуртка безбожників. У суботи та неділі через усім відому причину ніяк не можна; в понеділки — збори осередку; у вівторки та середи — більшість на громадській роботі по своїх артілях; четвер — партійний день; у п'ятниці — всі в клубі, а до того ж і в кіно хочеться і взагалі погуляти... Тільки після годинних балачок нарешті зійшлися на п'ятниці — від шостої до восьмої години, щоб увечері все ж таки вільно було...

Коли засідання закінчилося й осередок веселою юрбою висипався на вулицю, до Зіни підійшов Бит.

— Після такої гарячки, тобі необхідно заспокоїтися. Ходім на мол — там зараз приплив шумує, прибий... Краса!

— Та не спати ж в отакий вечір.— Самойленко теж опинився поруч.

— О, і я з вами,— обіззався ще хтось.— А ти, Марусько, підеш?

— Чого я там не бачила?— Голос у дівчини був погордливий.— А як інтелігенція язиком бовтає — мало інтересу слухати.

— Ну, твоє діло... Воно може й краще, що не підеш — не люблю я твоїх ревнощів. На добра ніч.

На молі сіли у світлій плямі ліхтаря просто на каміння, поскидавши сандалії й звисивши ноги до води...

Хвилі сердитого прибою рівномірно й могутньо плюскалися на низу, бризкаючи теплими краплями на ноги, а міцно прив'язані до мола човни танцювали на бурунах. По-давньому в ресторані на палях нудила скрипка, а віддаля червонів, відзначаючи вхід до порту, огонь невеликого маяка на кінці хвильорізу.

Довго сиділи мовчки. Адже Зіна не звикла ще до глухого шуму прибою — для неї він був незнайомою, прекрасною музикою. Самойленко висвистував щось тихе й сумне. Павло оглядався, з цікавістю спостерігаючи ошатний натовп, що поволі рухав туди і сюди, гуляючи. А Бит пильно дивився в п'ятьму, що ховала море. Зіна повернулася до нього — міцне тіло нагнулося до води, наче море оповідало йому про щось, а на засмаглому лиці застигла зосереджена похмурість. Несподівано він оглянувся на неї, піймавши її зацікавлений погляд, і лице його прояснилося широкою посмішкою.

— Чого сидиш отак — у море плюхнутися хочеш? — спитала вона.

— Не плюхнуса... Думаю от: ніч для контрабанди — кращої не треба. Герману — це мій приятель, командир прикордонного батальйону — не до снання, мабуть: мотається на катері по морю, проміж хвиль прожектором нишпорить... От кому життя.

— Яка ж тут контрабанда? — здивувалася Зіна. — Адже місто від кордону хто його знає за скільки.

— Ого! Морє в нас, а морем везеться сюди і з Туреччини, і з Румунії — звідкіль хочеш. До того ж зараз час такий, коли штормів нема... Піди на базар — там з-під поли хіба тільки пташиного молока не купиш, а то чого твоя душа побажає. Й за дешево — контрабанда.

— А Герман твій як же? Нічого зробити не може?

— А що ж він зробить? Припливе, наприклад, турецька фелюга з горіхами або там ще з чим дозволеним. Він її до дна переріє, кожного горішка обглядить,

72 навіть кожний сантиметр бортів і кіля обстукає та обколупає — нема нічого. Тільки піде геть, а тут і шовк, і галантерія всяка, і коньяк, і спирт, і тютюну гори, навіть опіум іноді з'являється. А як вони ховають все це — чорти його батька знають... Крім того, на нашому узбережжі бухт багато; за ними не встежиш — гори навкруги. До берега підпливти непоміченим не важко, не важко горами перенести все в місто. Коли Денікін тут був, ми так свою контрабанду переправляли... А контрабандистів тут тьма-тьмуща: на Фортеці — напевно можна сказати — всі тільки з цього й існують, а переловити їх — Герману життя не вистачить.

— Що не день, то й новина, — засміялася Зіна. — Цікаво у вас тут жити! Вам, хлопцям, тільки заздриш — була б я парубком...

— А я от Герману заздрю... Він, дурний, лається — працю свою за сучу долю вважає, а мені краще на katerі ночі не спати, ніж отак на березі сидіти... Ну, та нічого, скоро свої ночви налагоджу.

— В тебе човен є?

— Та, здається, є. Тільки на провесні з рибалками плавав, так шторм його влоск розкалашматив. Зараз лагоджу його потроху. От розживусь на гроші, про смолю його ще раз, блакитною фарбою вкрию, куплю нове вітрило, та й заллюсь тижня на два в море... Поїдеш кататися зо мною?

— А чого ж... коли руки на прив'язці триматимеш.

Обидва рідко сміялися й замовкли... Знову Бит схилився над водою зі своїми думками.

А Зіну підштовхнув Павло; ехидно ткнув пальцем — недалеко, в тій же плямі світла, тако ж звисивши ноги до води, сиділо двоє: вона байдуже дивилася на погуляльників, а він похмуро тростинкою бив себе по ногах, засмучено підставляючи свої блискучі джимі під бризки.

— Давно вже я за ними стежу, — хихотнув Павло. — Ох, і дурень же він — розводить антимонію. Нема в

нього того, щоб просто все обробити — розмовами більш переконує... Брав би з мене приклад — що там з вашою сестрою церемонитися: по руках і в лазню... Отак — ех, ти моя красуня!

Він раптом міцно притис до себе Зіну, й вона побачила близько від свого обличчя його очі й оскалені впевненою посмішкою зуби... Спритно висмикнула руку, з силою, що її не можна було передбачити в тендітному маленькому тілі, вперлася долонею в його воло... Павло аж за Самойленка вчепився, щоб не опинитися в морі. Сама теж ледве не зсунулася, але міцна рука Бита підтримала її.

— Ну, й сильна ж, — зімрував нарешті Павло.

— Гірко прийшлося? — з удаваним жалем довідався Бит. — Не навчило тебе, як вона мене на човні тоді відшила?

— Жалко, що Маруся тебе до цього раніш не привчила, — всміхнулася Зіна, — а то знав би... Ну, та нічого — звикай.

— А тобі вже оці дзвонарі й про Марусю встигли надзвонити? — сердито відповів Павло.

— Кінець! — зовсім розсміялася Зіна. — Тепер що ти, що показаний мені тобою — ніякої ріжниць нема.

Павло ще більше насупився й нічого не сказав.

Його похмурість усім зіпсувала настрій. Посиділи ще трохи й пішли провести Зіну. Павло теж побрів слідом — за всю дорогу ані жодного слова. Тільки на прощання промимрив:

— Нічого. Подивимося ще, чия вгорі буде.

Але коли Зіна зникла за дверима, Бит став перед ним.

— А якщо ти її ще зачепиш, так оцього покуштуєш! — І підніс до його носа міцно стуленого кулака. — Досить тобі й однії Марусі.

Він не знав, що Зіна за дверима — не відразу влучила ключем у замок — чула його слова. І ледве переборолла бажання глянути на нього ще раз — з тихою посмішкою пішла у кімнату.

На другий день перед нарадою безбожників Зіна пішла в порт — прогулятися біля моря й подивитися на англійський пароплав, що прийшов сьогодні ранком.

У порті спокій і тиша : денну роботу вже закінчено, де - не - де тільки мовчазливі купки потомлених вантажників, а в деяких човнах (багато їх прив'язано до молу) послули човенники. Тільки в одному місці метушня — під веселий галас рибалок ллється в баркас срібним потоком риба, розбризкуючи проміння відбитого сонця. На морі теж — жодного вітрила; гойдаються безперестанно — одна за одною — хвилі, пінуючись часом білими смушками: над морем передвечірній вітер.

Англійський пароплав — нерухоме чорне громадище — щільно притулився до молу; довгими помацками — товстелезними линвами — міцно вчепився за чавунні стовпи й засиджений бакланами буй посеред бухти. Порожній ще : червоний пояс ватерлінії високо над водою. На носі, зверху отворів, звідкіль виглядають укриті брудом і ржою якорі, великі білі літери : „Lady Mabel“. А на кормі синім з червоними перехрещеними смугами прапором бавиться вітер.

Підійшовши ближче, Зіна побачила на палубі біля трапу, що вперся в мол, трьох. Один — огрядний, рожевощокий, у чорному піджаку з золотими нашивками на комірі й рукавах і в білих охайно розпрасованих штанях — ліниво пихкав люлькою, мовчазливо розглядаючи порт. Трохи віддалік останні двоє — довгов'язі й худі — матроси, мабуть — у розхристаних з зачоченими рукавами сорочках, що прикрили червоні від сонця й вітра груди — теж мовчазливо дивилися вздовж молу. Обидва недавно закінчили працю : обличчя і руки в чорних смугах і плямах.

Один з них раптом помітив її, розтяг посмішкою рот і привітно помахав їй кепкою. А коли Зіна від-

повіла йому кивком, обидва матроси перехилилися через поруччя й навперебивки жваво заговорили щось до неї. Рука в золотих нашивках витягла люльку з рота, голова з лінивою забарністю повернулася до Зіни, погляд байдуже порснув по ній, а губи злегка перекривилися наче усмішкою; щось сказали матросам і знову зникли за димом з люльки. А матроси то радилися поміж себе, то кричали їй мішанину своїх і поламаних руських слів. Вона весело розводила руками — не розуміє, мовляв, їхньої мови. Пішла була далі, махнула рукою на прощання, але один з них зупинив її окликом. Хутко витяг з кишені гаманець, труснув його, щоб до неї долинув брязкіт грошей.

— Сьодні ноч, мамзель... Карашо?

Спершу Зіна не зрозуміла — її здивований погляд зупинився на їхніх руках, що показували їй щось, а той все з реготом трусив свого гаманця... Кров ударила в лице й кулаки стислися сами собою. Хутко пішла геть, а вибух реготу й незрозумілі покрики важкою камінюкою вдарили по спині...

Довго ще кулаки стискувалися від образи, обурення й прикрости на себе — як це вона не змогла відразу придумати достойної відповіді?.. А тут ще ледве не впала: спідниця раптом за щось зачепилася. Шарпнула її з серцем, але щось не відпустило її, а навіть з силою потягло до себе. Повернулася — здивоване лице Бита.

— Чого це ти така сердита? — спитав він. — І куди це тебе вітер жене?.. Сідай от краще, коли час є — рибку половимо.

Вона машинально сіла й несподівано для самої себе пожалілася йому на англійських матросів. Бит, слухаючи, не ховав лагідної посмішки, а на питання, що ж їй тепер робити, розсміявся:

— Ну, що ж ти їм тепер зробиш? Шпурнула камешку, може й огріла б якого по мармизі.

— Не здогадалася...

— І чорт з ними. Хіба не знаєш, що матроси взагалі нарід нахабний? Не варт через них собі кров псувати. Та й тобі не слід було зуби з ними скалити... На от тобі краще оцю вудочку, а я собі зараз другу приладнаю...

Він дав їй шнур, а за хвилину кинуте грузило другої вудки плюхнулося далеко в морі. Бит почекав, поки воно дійшло до дна, й уважно витяг слабіну.

— Ловися, рибко, велика й маленька.

— Ти вже піймав хоч одну? — Зіна зовсім заспокоїлася й, не одриваючи очей, стежила за легкими коливаннями шнура на вітрі.

— Власно, я тільки сів. Ще й не сіпало. Може й зовсім сіпати не буде. Риба — вона така... плаває на дні...

Але вона не слухала: боячись повернутися, схилилася до шнура, наче побачила на другому кінці щось.

— Там... смикає, — ледве чутним шепотом.

— Спеціально бичок... або зеленуха. А засмикає без перерви — тягни з усієї сили.

Обидва замовкли, щоб стежити за вудками — шнури натягалися, сіпаючи за пальці...

Сонце сіло на вершину гори — от-от покотиться з неї через місто в море; на воді тремтіння золотих барв сонячної стежки — до неї простяглися шнури.

— Самий час, коли риба клювати починає, — промовив Бит. — Тільки поки піймається там що путне, зеленухи весь зиск об'їдять... А ти на море прийшла подивитися?

— На море.

— Є на що глядіти, правильно. Та тільки ж ти його й не побачиш як слід — воно в-осени показує себе, а вже перед своїми студентами напевне похвалишся, що бачила його... Я от народився тут, скільки вже дивлюся на нього, а надивитися ніяк не можу. Вмирати доведеться, так і то на нього очі вилуплю... Два роки тому поїхав я аж у Москву — студентської

науки закортіло. Пронудив я там світом зиму, а по весні — ну, от тобі жити не хочеться та й кришка. Насилу відпуски дочекався, та сюди скоріш — подивлюся хоч на нього, яке воно там без мене. Приїхав... та й досі у Москву не заявляюся... Тобі от смішно, а мені таке було, що без моря й життя не життя...

Бит раптом замовк і хутко витяг свою вудку — на гачкові теліпався великий чорний бичок. І не встиг ще начепити нового зиску, як Зіна ледве не впустила своєї вудки від невміння витягати її з води...

Не до розмов, коли риба ловиться одна за одною... Бит спритними руками мовчазливо справлявся з своєю вудкою, а Зіна, почувавши нервові тремтіння шнура в руках, з радісним криком витягла рибу й плазувала з нею по камінню, не знаючи, як приступитися до неї.

А час непомітно біг; сонце вже за горою — її тінь розпливлася, поступово загортаючи море в сині сутінки... Тишу над портом розрізало чотири дзвони й відгомоном на них попливли такі ж дзвони з англійського пароплаву.

— Чотири склянки, — сказав Бит, — восьма година... Давай вудочку та йди хутчіш, адже тобі час в Окружкомі на нараді бути.

— Я й забула... — стрепенулася Зіна. — Значить, до побачення.

З жалем оддала шнур і нехотя рушила від Бита.

— Слухай, — зупинив він її, — скажи хоч ім'я своє... А то до цього часу не знаю, а спитати все забував.

— Гм, — посміхнулася вона. — Зіна... А далі що?

— Ну, от... А захочеться рибки половити, сюди прямуй. Я тут майже що-вечора сиджу... І передай Іванецькому моє привітання — не завадить йому інколи про мене згадувати.

VI

В Окружкомі тиша — тільки з однієї кімнати долинув до Зіни негучний гомін розмови. Прислухалася — чи

78 не там нарада? — але за дверима чийсь незнайомий веселий голос гудів :

— Отже, щоб розв'язати проблему, що виникла після різкого повороту партії лицем до села й безумовно хвилює нас, городян, звернемося до простого прикладу. Припустімо, що я, як партія, повернувся до вас, як до села своїм лицем. Тоді...

Зіна відхилила двері — спитала, де саме нарада — й зупинилася біля дверей, ніяково поглядаючи на присутніх. У кімнаті залунав сміх, а вособлюватель політики партії, хутко випроставшись, повернувся до неї. Хвилину вони уважно розглядали один одного — Зіна з посмішкою, а він з вороже закладеною в кишеню рукою і з зневажливим виблискуванням пенсне. Раптом лице його скинулося на обличчя кіно-бандита: нижній щелеп висунувся вперед, штовхаючи відстобурчену губу до носа.

— Вам чого? — нарешті погордливо поворушив він губою.

— Пробачте, товаришу. — Зіна ледве витримувала сміх: згадала Битове оповідання за секретаря Окружкому. — Дозвольте вас спитати, де тут провадиться нараду безбожницьких гуртків.

— Тут. А вам вона на що? Ви хіба хто?

— На жаль, мандату в мене нема, а коли ви мені повірите, так осередок будівників поставив мене до цієї роботи.

— А-а, — ледве не проспівав він. — Так це харківська красуня? Дрібнобуржуазний елемент?.. Так от ти, виходить яка... — Витяг руку з кишені й прибрав губу. — Угу... А ну, підійди до мене поближче, подивлюся я на тебе, чи й справді ти така вродлива, як мені розмальовано?

— А хіба є такий пакт у комсомольському статуті, щоб секретарі Окружкомів комсомолок обглядали?

— А на тебе й подивитися не можна?

— Таким, як ти, — ні: очі повилазять.

У кімнаті нові сполохи сміху, а його губа знову спробувала відстобурчитися.

— Тепер я сам бачу, що ти дійсно паршива інтелігентка... Вчора ти свою ідеологію на зборах осередку пропагандувала, а сьогодні сюди з своїм кокетуванням притопала. Подивимося ще, яку бузу на нараді тертимеш. Будь певна, ми зуміємо дати одсіч таким, як ти.

— Ух ти, герой який,— у тон йому відповіла Зіна.— Та тільки й я не з лякливих... А якщо кому й потрібно відсічи, так перш за все тобі й Берестові. Йому за те, що до доповідей не готується, а тобі — за твоє нахабне поводження з дівчатами.

Іванецький усмішливо чухнув потилицю.

— Ти, їй-бо, фартова дівчинка — за словом у кишеню не лізеш... А ну, розкажуй, що у вас там з Берестом учора скоїлося?

— Спершу начальницьку пиху з себе збий, а то розмовляти з тобою щось охоти немає.

І поки він придумував дотеп для відповіді, Зіна відійшла від дверей, сіла, огляділася. В кімнаті чимало народу й усі обличчя звернуті до неї. Деякі байдужі, на інших привітливі посмішки, а в очах дівчат уважне розглядання її, наче для порівняння з собою — так чомусь вони завжди дивляться на неї, мов на супірницю, або що...

Одначе, чому ж це й досі нарада не почалася?... Зіна повернулася до Іванецького, що слух'яно збив пиху й просто підсів до неї. Але в кімнату хутко ввійшов Берест і, кинувши теку на стіл, ліниво спитав:

— Що — всі вже зібралися? Можна починати?

— Та, здається, тільки на вас і чекали,— зірвалося в Зіни.

Берест здивовано повернув до неї незадоволено й зневажливо перекривлений рот і, наче не помічаючи посмішок в останніх, могутнім рухом руки відкинув назад свою шевелюру.

— Вважаю наше зібрання за відкрите. На порядку денному...

— Ти вже не чіпай його сьогодні,— сіпнув Іванецький Зіну за рукав,— а то він, ух, який гонористий. Ще й од праці відмовиться. А коли він дійсно бузить по осередках, так ми його дипломатично обробимо. Ти тільки після наради не тікай— поговоримо.

Відразу стало ясно, що з Береста дуже неважний голова— нарада пройшла досить безладно. Обговорення плану якось змішалося з досягненнями, з труднощами, з питаннями про провадження антирелігійної пропаганди поза межами осередків. А в загальному підсумку всі розмови зводилися на відсутність літератури, на невміння комсомольців студіювати наукову книжку, на вороже ставлення батьків. Берест же відкараскувався звичайними стандартними фразами, що треба приналягти, зацікавити, нарешті примусити, бо антирелігійне виховання молоді — надзвичайно важна й відповідальна робота. Неприємно було й те, що він наче помститися хотів за вчорашнє — демонстративно жодного разу не звернувся до Зіни: нам, мовляв, ваші погляди геть чисто не цікаво знати... Й після наради в Зіни лишилося таке вражіння, ніби нічого не зроблено, даремно тільки загублено час...

... Збудували генуезці вежу для стежіння за чужими кораблями на морі й для захисту від ворожих їх замірів; відколи нагромадилося більше як п'ять сторіч — од вежі залишилася бура зубчаста руїна. Тепер біля неї розбито мирний садок з тихим дзюркотом фонтану посередині й повітрям, пересиченими пахощами різнобарвних квітів. Але ввечері тут майже нікого — городяни й курортники гуляють біля моря.

Зіна й Іванецький сіли на лавочку біля фонтану. Він сказав, продовжуючи розмову:

— Все це так. І Берест недбало до роботи ставиться, й хлопці випивають більш, ніж треба, а буває, що й хуліганять, і про німецьку газету — все це я

сам надто добре знаю... А от чим критику наводити, скажи краще, як позбавитися цього?

— Чудно, що секретар Окружкому в мене про це питає. Аже я й тижня не живу тут... Придивляюсь ось...

— Приглядайся на здоров'ячко. Тільки певний я, що як побачиш гарно, в яких умовах доводиться нам працювати, так сама скажеш, що всіх цих хиб одразу не здихаєшся... Покрути мозком. Нас тут більш як двісті комсомольців, а з них ледве не половина недавно тільки грамоті навчилася. Хіба серед такої організації можна працювати так, як у вас там — у студентському колективі? А допомоги ми ні звідкіль не бачимо. Я от два роки незабаром, як секретар, а ти перша комсомолка зі значного центру, що стала в нас до роботи, а то всі на час відпуски для відпочинку приїзять. А з боку партійної організації — так вони також бідують, як і ми.

— А ти й рукою на все махнув?

— Ніхто не махнув. Але зрозумій, голова ти двохуха, що робітників у нас краще за Береста нема, аджеж ми й йому раді. А сам я — ну, чим я відрізняюся від других хлопців? Тим, що я один з організаторів тутешнього комсомолу? Так цього ж, щоб зробити зараз щось путнє, занадто мало. Найбільше тепер, по весні, коли у хлопців пляжний настрій.

— Який?

— Пляжний... Піди ввечері на пляж — там тобі краса природи, море, пісочок пухкий, а на пісочку братва працює на пару. Офіційно це зветься роботою серед дівчат для втягнення їх у комсомол методом індивідуальної обробки... Так обробляють, що аж ну! А як з цим боротися?

— Треба було не допускати всього цього в організацію.

— Та хіба ж за всім устежиш?

Світло ліхтарів з вулиці пробивалося через тремтяче від вітру мереживо листя, вихоплюючи з сутіння лице

82 Іванецького — сумне й винувате... Лагідний дзюркіт фонтану заважав Зіні подумати про його слова; спитала:

— Що ж робити?

— В тому-то й уся розмова... А сказати тобі одверто — сам не знаю. Та іноді й думати про це не хочеться... Лаяти братву, що вона байдужа до своїх обов'язків? Вимагати, щоб оцих безчинств не робили? З організації виключати?... Скажуть, що комсомол не монастир, демагогом обізвуть. Й обзивали вже. Думаєш, я не знаю, як до мене хоч би й ваші, будівники, ставляться? А все через те, що вилаєш їх, коли слід.

— Ну, коли Бит не бреше, так ти теж гарна цяця. Хіба ти правий був, коли казав йому, щоб він у твої справи не втручався?

— Не цілком правий. Але це я вже навмисно роблю. Він же ледар, яких мало. А придатний хлопець — як захоче чого, так хай земля рачки стане, а він свого доможеться.

— Так ти що — хочеш, щоб він тебе з секретарства випер?

— А він уже опозицію організовує?... От і гаразд... Тут от яка справа, — пояснив він з ніяковою посмішкою на здивований погляд Зіни, — вчитися я хочу. В-осени прохав я, щоб було мене командировано до вузу, а ОК партії й братва теж — в один голос: не пустимо, секретарювати нікому... Ну, коли ви добром не пускаєте, так я вас так роздраконю, що раді будете здихатися мене. От і веду таку політику, щоб мене до Окружкому більше не обиралося.

— На чорта ж тобі оці всі слова, що ти душу свою за комсомол кладеш? Коли ти сам працювати не хочеш...

— Не вигадуй дурниць. Те, що я дрючу Бита та ще декого, ні оскільки не визначає, що я не працюю. Мене було б одразу знято з роботи, коли б я навіть ледве-ледве почав ледарювати... Але що ж це за

робота, коли я сам майже неписьменний? Була от перевірка з політграмоти, так я тільки у другу категорію попав. Адже я сам до пуття не розумію, що по-ленінському, а що по-блатному. Таким секретарем перший-ліпший може бути, а який з цього толк?

— Знаєш, від цього здорово дхне інтелігентським ниттям.

— Чого ж ти не привітаєш мене, як рідну душу?.. Й де тут ниття, коли я просто хочу, щоб з моєї праці користь була. А зараз я її не бачу.

Помовчали.

— А все ж таки треба щось придумати,— сказала Зіна. — Коли ми нічого не зробимо, щоб підтягти організацію, так у нас не комсомол буде, а чорт зна що.

— Давай придумаємо... От якби випало щось таке, щоб по пиці нас ударило, щоб ми всі побачили, які ми босяки та дурні, взялися б тоді за розум.

— Я не завтра звідсіль поїду, може на свіжу голову що й видумається... Ти тільки не будь отаким гадом. Коди хочеться вчитися, так другими путями цього домагайся. А навіщо ж підривати авторитет Окружного Комітету?... Енергію Бита можна краще використати, ніж ти це робиш.

— Добре, добре, ти тільки придумуй. Та не кидайся, як цуценя, на Береста та йому подібних. А то їх розженеш і сама поїдеш, а з чим ми залишимося?... Захочеш мене побачити, прихोдь в Окружком—я там з ранку й до ночі. От і зараз туди йду—час мені вже. — Іванецький підвівся. — Ну, найкращого тобі. — Пішов, але раптом повернувся. — Слухай, завтра ми екскурсію на англійський пароплав думаємо зробити. Тобі не цікаво?

— А чого ж? Де збиратися?

— В Окружкомі, о десятій ранку. Прихोдь же обов'язково.